

тку Донецької області як основи її сталого розвитку. Потребують подальшої розробки, визначення та аналізу показники, що стосуються гендерних відношень, соціального захисту населення, якості життя тощо.

Показник релігійності є досить вагомим, але недостатнім для виявлення соціальних проблем і їхнього вирішення. Ці питання розглядатимуться в подальших роботах.

Список використаних джерел:

1. Яковлєва Ю. Деякі аспекти діагностики територіальної організації соціальної сфери / Ю. Яковлєва// Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. – 2012. – №1. – С. 104-109.
2. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: статистичний збірник. – К.: ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстату України», 2011. – 284 с.
3. Статистичний збірник «Регіони України» 2011 за ред. О.Г. Осауленко. – К.: ТОВ «Август Трейд», 2011. – Частина I. – 364 с.
4. Статистичний збірник «Регіони України» 2011 за ред. О.Г. Осауленко. – К.: ТОВ «Август Трейд», 2011. – Частина II. – 792 с.
5. Звіт щодо діяльності НКРЗ та стану телекомунікацій в Україні за 2011 рік. – Режим доступу: http://www.nkrz.gov.ua/img/zstored/File/2011_zvit_nkrz.pdf.
6. Звіт про мережу церков і релігійних організацій в Україні станом на 1 січня 2012 року (Форма № 1). – Режим доступу: <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/doccatalog/document;jsessionid=72A901CB4E7F33DBC695FE2012E3EBDF?id=278229>.
7. Захист дітей, які потребують особливої уваги суспільства: статистичний збірник. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2011. – 80 с.
8. Соціальні індикатори рівня життя населення. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2011. – 220 с.
9. Злочинність в Україні. Статистичний збірник. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2011. – 118 с.

УДК 911.3:314(447)

Леся Заставецька, Ольга Заставецька

ОБЛАСНІ ТЕРИТОРІАЛЬНІ СПІЛЬНОСТІ – ОСНОВА ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ ОБЛАСНИХ СИСТЕМ РОЗСЕЛЕННЯ

В статті проаналізовано особливості формування та функціонування обласних територіальних спільностей як основи для формування обласних систем розселення, виділено основні риси, які характеризують ці спільності, як от: розміри території, тип та рівень її освоєності тощо. Подано класифікацію областей України за величиною території, показниками економіко-географічного положення, рівнем освоєності території, за величиною і видовим складом природно-ресурсного потенціалу. Охарактеризовано основні фактори, які впливають на розміщення і розвиток окремих поселень.

Ключові слова: область, регіон, система розселення, територія, природно-ресурсний потенціал, виробничий потенціал, соціальний потенціал.

Lesia Zastavetska, Olga Zastavetska. ОБЛАСТНЫЕ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫЕ ОБЩНОСТИ – ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ ОБЛАСТНЫХ СИСТЕМ РАССЕЛЕНИЯ. В статье проанализированы особенности формирования и функционирования областных территориальных общностей как основы для формирования областных систем расселения, выделены основные черты, характеризующие эти общности, как: размеры территории, тип и уровень ее освоенности и т.д. Представлена классификация областей Украины по величине территории, показателям экономико-географического положения, уровнем освоенности территории, по величине и видовому составу природно-ресурсного потенциала. Охарактеризованы основные факторы, влияющие на размещение и развитие отдельных поселений.

Ключевые слова: область, регион, система расселения, территория, природно-ресурсный потенциал, производственный потенциал, социальный потенциал.

Lesia Zastavetska, Olga Zastavetska. REGIONAL TERRITORIAL COMMUNITY – THE BASIS OF THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF REGIONAL SETTLEMENT SYSTEMS. The paper analyzes the features of the formation and functioning of regional territorial communities as the basis for the formation of regional settlement systems, the basic features that characterize these communities, such as: size of the type and level of development of it, and so on. Filed classification of regions of Ukraine on a large area, indicators of the geographical position, the level of development of the territory, the magnitude and species composition of natural resource potential. The basic factors that influence the deployment and development of individual settlements.

Keywords: area, region, settlement system, territory, natural resources potential, production potential, social potential.

Актуальність дослідження. В період розбудови нової української держави постає потреба в реформуванні багатьох сфер суспільного життя, а тому числі й територіальної організації суспільства,

яка зазнала суттєвих змін в останні роки. Тому важливим є на сьогоднішній день визначити особливості формування територіальних спільностей людей різних рівнів (локального, обласного, регіонального, загальнодержавного), а також фактори, які впливають на ці процеси.

Стан вивчення проблеми. Суспільно-географічні дослідження розселення населення, а також питання його трансформації у перехідний до ринку період знайшли певне відображення у наукових дослідженнях українських вчених В.О. Джамана, М.С. Дністрянського, А.І. Доценка, Я.І. Жупанського, Ф.Д. Заставного, С.І. Іщука, П.С. Коваленка, В.П. Круля, О.Г. Кучабського, С.С. Мохначука, Л.М. Немець, М.М. Паламарчука, М.Д. Пістуну, Ю.І. Пітюренка, С.Л. Рудницького, А.І. Степаненка, Д.В. Ткача, О.Г. Топчієва, М.І. Фащевського, О.І. Шаблія, Л.О. Шепотько та ін. Однак питання функціонування сучасних систем розселення в Україні (в тому числі і обласних) потребують подальшого дослідження з метою розробки дієвих механізмів територіального управління системами розселення, обґрунтування нових напрямів регіональної екстичної політики тощо.

Виклад матеріалу. Обласні системи розселення являють собою взаємозв'язане поєднання населених пунктів і їх локально-просторових поєднань в межах обласної територіальної спільності. Залежно від цієї спільності формується структура системи розселення, умови її функціонування.

Обласна територіальна спільність – це територія адміністративної області із усім її наповненням – природно-ресурсним, демографічним, соціально-економічним потенціалом. Вона – «ресурс і вмістище ресурсів, основа господарської діяльності людини. Основними ознаками обласної територіальної спільності є: 1) розміри території в межах обласних адміністративних границь (в межах цих границь здійснюється комплекс господарських і адміністративно-господарських рішень); 2) ємність – здатність вміщувати певну кількість ресурсів, соціально-економічних об'єктів; 3) рівень освоєності – ступінь залучення у суспільне виробництво територіальних ресурсів; 4) тип освоєння – провідний виробничий процес, що визначає господарську діяльність на певній території. Ці риси зумовлюють особливості формування мережі поселень, характер розселенських зв'язків тощо. Належність до обласної територіальної спільності зумовлює присутність територіальних відношень між окремими об'єктами. За визначенням С.Я. Ниммик і У.І. Мересте – це «якісно-змістовні просторові відношення як між елементами даної геосистеми, так і між цією та іншими геосистемами, розміщеними на тій самій території; вони діють між всіма природними і суспільними явищами, які мають територіальну визначеність і географічне значення, здійснюючи на них різнобічний вплив» [4, с. 71].

В умовах обласної територіальної спільності всі об'єкти мають своє місцезнаходження, певну «прив'язку до території». Вони об'єднуються такими системоутворювальними відношеннями (за М.Д. Шаригінім, 1982): 1) належність до одного географічного простору (території); 2) наявність внутрішніх взаємозв'язків (речовинних, енергетичних, інформаційних); 3) економічна і соціальна ефективність спільного функціонування; 4) неможливість самостійного розвитку окремих компонентів; 5) керованість з одного центру. Отже, обласну територіальну спільність можна розглядати як геосистему, в якій орга-

нічно поєднуються природні економічні, соціальні (в т.ч. і поселенські) об'єкти. У ній всі поселення пов'язані між собою за допомогою адміністративно-управлінських, організаційно-господарських, інформаційних, а також трудових, культурно-побутових зв'язків, її керування здійснюється із обласного центру (зона різнобічного соціально-економічного впливу). Зазначимо, що населені пункти, які знаходяться поблизу меж адміністративної області нерідко тяжіють до обласних центрів сусідніх областей (трудова, освітня, культурна зв'язки), але в адміністративному і господарсько-організаційному відношенні вони підпорядковуються місцевим і обласному центру «своїх» територіальних спільностей.

Внаслідок перебування в межах єдиної територіальної спільності, населені пункти мають тісний зв'язок із об'єктами господарства (промисловість, транспорт, сільське господарство, соціальної сфери), через господарську діяльність населення. Ці об'єкти знаходяться у населених пунктах і їх вид та особливості функціонування у великій мірі визначають людність пункту, його соціально-економічний потенціал, зону впливу на інші поселення. Тобто, насиченість території господарськими об'єктами, що характеризує рівень її освоєності, значною мірою визначає функції поселень, їх розміщення, людність. Відомо, що види діяльності населення можуть бути згруповані у руральні, напівруральні і неруральні (С.Я. Ниммик, 1973). Залежно від них системна організація розселення має певні відмінності у своєму просторовому вираженні. Для руральних видів діяльності (сільське господарство, лісове господарство) властиве ареальне розміщення виробництва, до нього пристосовується сільське розселення, набуваючи дисперсних рис. На основі напівруральних видів діяльності формується вогнищево-дискретна територіальна організація розселення. Система розселення при цьому характеризується наявністю значної кількості невеликих містечок, що виникають на базі розвитку добувної промисловості і розвитку переробки сільськогосподарської сировини.

Неруральні види діяльності (обробна промисловість, рекреація, торгівля, освіта, культура, охорона здоров'я та ін.) внаслідок зосередження у пунктах, що мають вигідне розташування, зумовлюють розвиток міських поселень. Дуже часто тепер точкова форма концентрації неруральних видів діяльності змінюється ареальною (види діяльності з основного міста переносяться у приміські поселення), розвиваються і ускладнюються зв'язки між містами, таким чином формуються локальні системи міського розселення – агломерації. На розвиток обласної системи розселення має вплив і рівень господарського освоєння території – «ступінь втягнення її в суспільне життя, людську життєдіяльність» [4, с. 165]. Він визначає інтенсивність зміни її природних властивостей, ступінь насичення господарськими об'єктами. Нерідко у зонах інтенсивного господарського освоєння цей рівень є обмежувальним чинником у розселенні людей. Зважаючи на основні риси обласних територіальних спільностей, можна здійснити типізацію обласних систем розселення (за розмірами території та географічним положенням у державній

системі розселення, місткістю (ємністю) господарських об'єктів, типом освоєності і рівнем освоєння території тощо).

Розміри обласної територіальної спільності та її географічне розташування в великій мірі визначають її функції (економічні, соціальні, рекреаційні, культурні). І хоча загалом вони є подібними («затвердження програм соціально-економічного і культурного розвитку та забезпечення їх виконання (Конституція України, ст. 119, 143), величина території значною мірою впливає на можливості її комплексного соціально-економічного розвитку, на напрямки та інтенсивність розселенських зв'язків. Це пов'язано з тим, що «територія як сфера і місце прикладання праці дає можливість просторового суміщення видів діяльності, а як предмет праці (комора продовольчих ресурсів і арсенал засобів праці) вона створює передумови спільності самого процесу праці [2]. А вже через процес праці здійснюється вплив на форми розселення, на формування функцій поселень,

їх роль у системах розселення.

Величина території областей України неоднорозна (табл. 1), розмах варіації їх площ становить 21,5 тис. км². Значні відхилення від середньої величини має більшість з них, а показник дисперсії становить 6,5, підтверджуючи великі відмінності у показниках розмірів площ областей.

Всі області можна поділити за величиною на три групи:

1) великі – Вінницька, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Запорізька, Київська, Луганська, Одеська, Полтавська, Харківська, Херсонська, Чернігівська, АР Крим (площа понад 25 тис. км²);

2) середні – Кіровоградська, Львівська, Миколаївська, Рівненська, Сумська, Хмельницька, Черкаська (площа від 15 до 25 тис. км²);

3) невеликі (малі) – Чернівецька, Тернопільська, Закарпатська, Івано-Франківська області (площа – менше 15 тис. км²).

Таблиця 1

Розподіл регіонів України за величиною території

Регіони	Площа		Відхилення площ від середнього показника	Середнє квадратичне відхилення
	тис. км ²	у %		
Вінницька	26,5	4,3	2,4	5,76
Волинська	20,2	3,3	-3,9	15,21
Дніпропетровська	31,9	5,3	7,8	60,84
Донецька	26,7	4,4	2,5	6,25
Житомирська	29,9	5,0	5,8	33,64
Закарпатська	12,8	2,1	-11,3	127,69
Запорізька	27,2	4,5	3,1	9,61
Івано-Франківська	13,9	2,3	-10,2	104,04
Київська	28,9	4,7	4,8	23,04
Кіровоградська	24,6	4,1	0,5	0,25
Луганська	26,7	4,4	2,5	6,25
Львівська	21,8	3,6	-2,3	5,29
Миколаївська	24,6	4,1	-0,5	0,25
Одеська	33,3	5,5	9,2	84,64
Полтавська	28,8	4,8	4,7	22,09
Рівненська	20,1	3,3	-4,0	16,0
Сумська	23,8	3,9	-0,3	0,09
Тернопільська	13,8	2,3	-10,3	106,09
Харківська	31,4	5,2	7,3	53,29
Херсонська	28,5	4,7	4,4	19,36
Хмельницька	20,8	3,4	-3,3	10,89
Черкаська	20,9	3,4	-3,2	10,24
Чернівецька	8,1	1,3	-16,0	256,0
Чернігівська	31,9	5,2	7,8	60,84
АР Крим	27,0	4,5	2,9	8,41
Всього	603,7	100,0	0	1046,06

Крім розмірів територіальної спільності, важливе значення на функціонування поселень, на систему утворювальних зв'язків має її географічне положення, а особливо такі його риси, як: віддаленість від столиці (центра системи розселення держави), розташування щодо сусідніх областей чи інших країн, а також положення щодо основних транспортних шляхів. Положення визначає рівень контактності території, можливості формування різноманітних соціаль-

но-економічних зв'язків, в тому числі розселенських.

Найвищий рівень центральності (щодо столиці країни) мають області, які безпосередньо межують із столичною областю, тобто сусіди I порядку, ця група має центральне положення – Вінницька, Житомирська, Черкаська, Чернігівська, Полтавська. Близькість до столиці зумовлює інтенсивні економічні (в т.ч. і трудові), соціальні, інформаційні зв'язки з нею, спеціалізацію господарства цих областей з врахуванням

потреб столицного міста. Формується регіональна система розселення з центром у столиці.

Суміжне положення мають області – сусіди II порядку – Кіровоградська, Хмельницька, Харківська, Сумська, Рівненська і III порядку – Дніпропетровська,

які мають значне «тяжіння» до столиці держави, але водночас потужні соціально-економічні (в т.ч. розселенські) зв'язки із великими регіональними центрами, які нерідко знаходяться на їх території.

Таблиця 2

Показники оцінки ЕГП обласних регіонів України

Регіони	Порядок сусідства відносно столицної області	Відстань від обласного центру до столиці, км	Кількість сусідів першого порядку	Прикордонне положення (~сухопутний кордон, *вихід до Азовського моря, + вихід до Чорного моря)
Вінницька	1	260	8	-
Волинська	3	391	4	~
Дніпропетровська	3	490	7	-
Донецька	4	693	5	*
Житомирська	1	135	5	~
Закарпатська	6	788	6	~
Запорізька	4	605	5	*
Івано-Франківська	5	614	5	-
Київська	-	-	6	~
Кіровоградська	2	300	6	-
Луганська	5	814	3	~
Львівська	4	535	6	~
Миколаївська	3	480	4	+
Одеська	4	489	5	+
Полтавська	1	337	7	~
Рівненська	2	321	6	~
Сумська	2	366	4	~
Тернопільська	3	479	5	-
Харківська	2	478	6	~
Херсонська	4	605	4	+*
Хмельницька	2	384	5	-
Черкаська	1	186	5	-
Чернівецька	3	608	5	~
Чернігівська	1	141	5	~
АР Крим	5	969	2	+*

Периферійне положення в державі мають області III порядку сусідства (крім Дніпропетровської), IV і V порядків, які знаходяться на значній віддалі від столиці (450-700 км), мають потужні соціально-економічні зв'язки із регіональними центрами, а із столицею – переважно організаційно-управлінські, адміністративні та інформаційні зв'язки.

Ексцентричне положення відносно столиці держави мають Закарпатська область (сусід IV порядку) та АР Крим (V порядку). Це зумовлено значною віддаленістю їх від Києва, деякою незручністю транспортно-географічного положення щодо столиці.

Важливою ознакою ЕГП території є її контактність. Чим вона більша, тим більші можливості встановлення міжобласних і зовнішньоекономічних зв'язків має адміністративна область. Найбільші такі можливості мають ті області, які межують з більшою кількістю сусідніх областей, або мають прикордонне чи приморське положення. Так, щодо внутрішньообласних зв'язків широкі можливості у Вінни-

цької, Дніпропетровської, Харківської, Полтавської, Київської, Кіровоградської та інших областей. Прикордонне положення мають 16 областей і Автономна Республіка Крим, а 5 областей і ця республіка – приморське положення. Територія таких регіонів є найбільш сприятливим полігоном для вкладання іноземних інвестицій, для розвитку галузей і виробництв, що орієнтуються на довізну сировину, а також для створення вільних економічних зон. Особливо вигідним у цьому плані є положення Закарпатської області, яка межує з чотирма зарубіжними державами (Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія).

Прикордонні і приморські області мають також найвигідніше транспортно-географічне положення: через них проходять важливі транспортні магістралі, які з'єднують Україну з іншими державами (не тільки сусідніми), забезпечують експортно-імпорتنі перевезення, туристські, культурні та інші зв'язки. Вигідне транспортно-географічне положення мають також внутрішні області, через які проходять транспортні шляхи міжнародного та державного зна-

чення (залізниці, автомобільні магістралі, трубопроводи, судноплавні ріки) значення. До таких відносяться області Придніпров'я і Поділля. Зручність транспортно-географічного положення області дозволяє розвивати на її території виробництва, для яких може не бути власної природно-ресурсної сировини, які орієнтуються на довізне паливо і матеріали. А це значною мірою визначає розвиток поселень, їх матеріальну базу, добробут населення.

Всі види ЕГП визначають положення тієї чи іншої області в просторі, впливають на функціонування різноманітних об'єктів і їх систем (в т.ч. і розселенських) на її території. Досліджуючи залежність суттєвих властивостей об'єктів від їх положення у просторі, Б.Б.Родоман (1979) вважає, між фізичними і функціональними властивостями об'єктів існує тождність. Якщо ж вона відсутня, то відбувається «тиск місця», виразом якого є зміна функції об'єкта, часом навіть його занепад, міграції людей. Таким чином, положення об'єкта є його істотною внутрішньою характеристикою, чинником його функціонування і розвитку.

Важливу роль у розселенні людей та структурі територіальних систем розселення має рівень освоєності території. Він визначається як результат процесу освоєння, який, в свою чергу, є процесом нагромадження на території області соціально-економічного потенціалу, що є підвалиною, необхідною передумовою подальшого розвитку території, впливаючи на темпи, спрямованість цього розвитку. Існують різні думки щодо характеристики рівня освоєності території. Зокрема, Л.В. Канцєбровська і Т.Б. Рунова (1974) відображають цей показник рівнем розвитку продуктивних сил і продуктивності, досягнутими на даній території. Таке визначення, на нашу думку, не зовсім вірне внаслідок неспівставленості цих показників. Рівень розвитку продуктивних сил відображає соціально-економічний потенціал території, а продуктивність є наслідком цього рівня. Більш прийнятною є думка М.Б. Култашева (1975) про те, що освоєність території необхідно визначати показниками концентрації суспільного багатства (економічна освоєність) і населення (соціальна освоєність).

Отже, рівень освоєності території відображає ступінь її заселення, насиченість різними господарськими об'єктами, рівень розвитку господарства. Важливими складовими цього рівня є: а) заселеність, б) промислова освоєність, в) сільськогосподарська освоєність, г) транспортна освоєність. Вони характеризуються системою показників, на основі яких, застосовуючи методи багатовимірного математичного аналізу, можна виділити групи регіонів України з різним рівнем освоєності території [1, с. 89]:

- 1) з найвищим рівнем освоєності території – Луганська, Дніпропетровська, Харківська, Запорізька, Київська, Донецька області;
- 2) з достатньо високим рівнем освоєності території: а) високою заселеністю території, значною сільськогосподарською, промисловою та транспортною освоєністю – Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька, Тернопільська, Вінницька, Хмельницька області;

б) порівняно низьким рівнем заселеності та транспортної освоєності території, достатньою сільськогосподарською освоєністю – Рівненська, Житомирська, Волинська області, АР Крим;

в) порівняно значним рівнем промислової і сільськогосподарської, нижчої – транспортної освоєності та заселеності території – Одеська, Сумська, Полтавська, Черкаська, Кіровоградська, Чернігівська, Миколаївська, Херсонська області.

Господарська освоєність території великою мірою зумовлює рівень її економічного і соціального розвитку, господарські і розселенські зв'язки. Чим вищий цей рівень, тим більші можливості для раціонального використання ресурсного потенціалу, удосконалення структури матеріального виробництва, що склалося на цій території, для широкого розвитку галузей соціальної сфери, для покращення умов життя людей, а це все є умовами подальшого підвищення рівня соціально-економічного розвитку поселень, їх формуванню і територіальні системи.

Важливе значення у формуванні мережі поселень та їх систем має також тип освоєння території, який визначається особливостями основної діяльності населення. Так, наприклад, аграрно-промисловий тип освоєння зумовлює провідну роль аграрно-промислових комплексів, а промислово-аграрний тип – промислових комплексів. А це, в свою чергу, зумовлює значні відмінності в природокористуванні, розселенні, розвитку виробництва і соціальної інфраструктури на різних територіях. Аналіз структури і величини основних виробничих фондів у областях України свідчить, що у всіх них основні виробничі фонди в промисловості більші, ніж у сільському господарстві, що свідчить про промислово-аграрний тип їх освоєння. Найвищі показники промислового освоєння мають Донецька, Дніпропетровська, Запорізька, Полтавська, Луганська області, близькі до середньоукраїнського показника – Івано-Франківська та Київська області, а найменші – Волинська, Закарпатська, Кіровоградська, Тернопільська області та АР Крим.

Якщо з останньої групи областей від промислових фондів відняти ту промисловість, що переробляє сільськогосподарську сировину і віднести її до АПК, то їх повністю можна вважати аграрно-промисловими. Тип освоєння великою мірою впливає на особливості розселення людей, міжпоселенні зв'язки, умови життя населення. Як правило, області з агропромисловим типом освоєння мають густу мережу сільських поселень, нижчий рівень розвитку виробничої і соціальної інфраструктури, відчувають найбільше загострення демографічних проблем, а промислові області – дещо вищий рівень розвитку всіх галузей виробничої і соціальної сфер, але складнішу екологічну ситуацію, зниження комфортності життя населення у всіх типах поселень, передусім міських.

Для виявлення ролі природних ресурсів у розвитку поселень важливою є оцінка природно-ресурсного потенціалу (ПРП) території, встановлення його впливу на формування і структуру поселенської мережі. Такий вплив здійснюється опосередковано через структуру природокористування, що визначає, з одного боку основний виробничий процес,

а з іншого – форми розселення, їх розміщення та функції. Найгрунтовніше таку оцінку ПРП всієї території України здійснив В.П. Руденко та група вчених Національного інституту стратегічних досліджень під керівництвом В.А. Поповкіна, які розрахували рівень забезпеченості регіонів України природно-ресурсним потенціалом та його компонентну структуру [5]. На основі цих обчислень можна виділити групи областей з різною величиною та видовим складом ПРП:

- 1) області з найвищим рівнем забезпеченості ПРП, різноманітними мінеральними, багатими земельними, рекреаційними та іншими видами ресурсів (Донецька, Дніпропетровська, Луганська);
- 2) області з високим рівнем забезпеченості ПРП, в

структурі якого переважають:

- а) мінеральні, земельні та рекреаційні ресурси (Львівська, Харківська, Запорізька);
- б) лісові і рекреаційні ресурси (Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька, АР Крим);
- в) земельні ресурси (Вінницька, Хмельницька, Тернопільська, Кіровоградська, Черкаська, Сумська, Миколаївська, Одеська, Херсонська, Київська);
- г) земельні і мінеральні (Чернігівська, Полтавська);
- д) області з невисоким ПРП, в складі якого домінують земельні і лісові ресурси (Волинська, Рівненська, Житомирська).

Таблиця 3

Забезпеченість регіонів України природно-ресурсним потенціалом*

Регіони	Коефіцієнт забезпеченості інтегральним ПРП у % до середньо-українського показника	Потенціал ресурсів, у % до інтегрального ПРП					
		мінеральні	земельні	водні	лісові	фауністичні	природно-рекреаційні
Вінницька	81,9	2,09	79,11	9,66	3,55	0,48	5,11
Волинська	50,6	0,95	55,18	18,02	16,24	0,41	9,20
Дніпропетровська	206,3	68,89	21,34	4,78	0,34	0,36	4,29
Донецька	279,0	72,77	16,80	4,84	0,44	0,12	5,03
Житомирська	58,8	5,48	59,79	15,89	12,60	0,66	5,59
Закарпатська	116,1	3,06	19,36	31,48	17,44	0,08	28,58
Запорізька	86,7	20,40	49,74	20,05	0,06	0,65	8,50
Івано-Франківська	98,2	7,41	24,13	33,31	17,62	0,13	17,40
Київська	83,2	3,76	59,47	12,33	5,53	0,51	18,49
Кіровоградська	74,7	10,79	70,34	11,88	1,59	0,62	4,78
Луганська	198,7	73,79	13,83	6,77	0,85	0,19	4,57
Львівська	104,3	22,55	29,24	22,68	11,07	0,18	14,28
Миколаївська	71,7	2,83	66,67	23,23	0,45	0,96	5,86
Одеська	67,3	1,82	71,78	11,12	1,30	0,48	13,50
Полтавська	74,2	11,40	68,10	11,01	2,94	1,14	5,41
Рівненська	52,9	5,00	55,01	16,45	16,14	0,75	6,65
Сумська	67,1	3,41	65,28	15,93	7,63	1,08	6,67
Тернопільська	92,2	1,24	74,97	13,59	4,66	0,15	5,40
Харківська	82,5	14,10	54,64	11,44	3,89	0,62	15,31
Херсонська	62,0	1,62	67,05	22,74	1,01	1,18	6,40
Хмельницька	78,2	3,47	72,61	13,76	3,80	0,36	5,66
Черкаська	86,4	5,84	67,68	12,70	4,59	0,90	9,55
Чернівецька	69,3	5,18	50,01	18,30	12,56	0,21	13,74
Чернігівська	94,7	10,77	59,13	12,89	6,70	0,96	9,55
АР Крим	132,9	10,01	39,02	19,28	1,78	0,28	29,63
Україна	100,0	28,26	44,38	13,08	4,17	0,47	9,64

*за оцінкою В.П. Руденка

Виділення таких типів областей за величиною ПРП та подібністю його компонентної структури є основою для встановлення регіональних відмінностей у формуванні галузевої та територіальної структур господарства, систем розселення та виробничих систем, які складаються на основі використання ПРП, а це, в свою чергу, є основою формування територіальних розселенських систем. Так, в областях,

що відносяться до I типу, ПРП є основою для розвитку багатогалузевого промислового, агропромислового комплексів, інших галузей господарства. В регіонах II типу ПРП сприяє розвитку багатогалузевого промислового (підтипи а, г), агропромислового (підтипи а, в, г), лісопромислового (підтип б), рекреаційного (підтипи а,б) комплексів. В областях III типу є сприятливі природні умови для розвитку агропромис-

лового та лісопромислового комплексів.

Структура ПРП має вплив на територіальне зосередження господарської діяльності, а через неї – і на процеси розселення. В регіонах, де переважають розосереджені природні ресурси (земельні, лісові, рекреаційні, фауністичні) сформувалось розселення, яке характеризується наявністю невеликих центрів (агропромислових, лісопромислових, рекреаційних), це переважно села та невеликі містечка. А в таких регіонах, де є значні родовища корисних копалин, територіальна структура розселення характеризується наявністю значної кількості невеликих і великих міст, які нерідко «зливаються» у ареали міських поселень.

Рівень розвитку виробництва, який склався на території, його територіальна організація є важливою умовою формування систем розселення. Це довів ще у 1984 році Ю.Пітюренко у своїй монографії. При «високому рівні розвитку виробництва створюються умови повнішого використання наявних природних та економічних ресурсів, задоволення потреб населення в послугах галузей сфери послуг. Рівень, структура, динамізм матеріального виробництва визначають соціально-економічні можливості території, які є основою для її подальшого розвитку, для формування територіальних систем виробництва і розселення.

Важливим у формуванні розселенських систем є соціальний потенціал території, що формує соціальну базу, або систему установ сфери послуг, яка забезпечує задоволення фізичних і духовних потреб населення. Об'єкти соціальної бази (інфраструктури) забезпечують необхідні умови для функціонування виробництва і життя людей, для формування систем розселення. Недостатній розвиток соціальної інфраструктури створює певні труднощі і дискомфорт у житті людей. Наявність у населеному пункті розвинутої соціальної бази сприяє розширенню економічної бази, зумовлює приплив населення, посилює роль даного поселення у системі розселення. Як свідчать дослідження соціальної інфраструктури (М.Голіков, М.Білецький, Н.Воронова), рівень її розвитку найвищий у високоурбанізованих регіонах, а найнижчий – в областях з високою часткою сільського населення, переважанням серед міських посе-

лень малих міст та селищ міського типу. Найбільша концентрація основних фондів соціальної сфери спостерігається в тих регіонах, де найвищий виробничий і рекреаційний потенціали (АР Крим, Дніпропетровська, Донецька, Закарпатська, Київська, Львівська, Харківська, Чернівецька, Луганська області). Найнижчі показники соціального потенціалу мають Волинська, Житомирська, Кіровоградська, Чернігівська області – регіони з порівняно невисоким рівнем економічного розвитку. Це ж саме підтверджує і такий результативний показник, що характеризує соціальний потенціал, як послуги, надані населенню закладами і підприємствами сфери послуг.

Найбільший обсяг таких послуг в розрахунку на 1 особу надається населенню в таких регіонах, як: АР Крим, Дніпропетровська, Запорізька, Київська, Львівська, Одеська, Херсонська області, що свідчить про досить ефективно використання соціального потенціалу в них. Значно нижчі від середньоукраїнського показники виробництва послуг соціальної сфери мають Івано-Франківська, Чернівецька, Чернігівська, Житомирська області. В них найбільше відчувається нижча забезпеченість соціальним потенціалом і низький рівень його використання, пов'язаний з відсутністю значних грошових прибутків у населення в період соціально-економічної кризи.

Висновки. Отже, обласні територіальні спільності значною мірою впливають на особливості розселення в їх межах, зокрема на кількість населення, його щільність, структуру поселенської мережі, функції та людність поселень, розселенські зв'язки та ін. Цей вплив може змінюватися внаслідок політичних, економічних і соціальних процесів, що відбуваються в країні. Властивості і відношення в територіальних спільностях людей змінюються таким чином, що нові з них не усувають повністю попередні і є присутні тривалий час.

В сучасних умовах провідними стали соціальні потреби людей. Кожна територіальна спільність людей має свій комплекс таких потреб. Між ними і їх задоволенням знаходиться праця, яка має певну соціальну організацію, а через форми її організації потреби впливають на розвиток територіальних соціально-економічних систем, системну організацію розселення.

Список використаних джерел:

1. Заставецька О.В. Комплексний економічний і соціальний розвиток території: теоретичні і методичні основи дослідження. – Тернопіль, 1997. – 233 с.
2. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996. - № 30. - с. 141.
3. Култашев Н.Б. Экономико-географический анализ вопросов хозяйственного освоения территории Автор. дис. к.г.н. – М.: МГУ, 1975. – 18 с.
4. Мересте У.И., Ниммик С.Я. Современная география: вопросы теории. – М., 1984. – 209 с.
5. Руденко В.П. География природно-ресурсного потенциала Украины. – Львів: Світ, 1993. – 240 с.
6. Социально-экономический потенциал региона / Под ред. М.И. Долининого. – Львов, 1985. – 218 с.